

I z daleka vede cesta...

Ladislav Futtera

Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha
futtera@ucl.cas.cz

Jméno Josefa Čermáka je nerozlučně spjato především s dějinami nakladatelství Odeon. Do vznikajícího nakladatelství s krkolonným (dle sovětského vzoru převzatým) názvem Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění nastoupil již v listopadu 1952, tedy ještě před oficiálním založením vydavatelského domu. Působil zde až do „transformačního zeštíhlení“ v roce 1990, nejprve jako redaktor, v letech 1969–1977 coby šéfredaktor a následně vedoucí lektor.¹ Lehce ve stínu zůstává Čermáková činnost překladatelská,² která kromě dominující němčiny obsáhla i převody ze španělštiny a hlavně francouzštiny (kromě beletrie Čermák přetlumčil mj. i práce Rolanda Barthesa a Jacquese Le Goffa). „Jakoby na okraj redakční a překladatelské profese — zpočátku nárazově, v šedesátých letech intenzivněji — Čermák pokračoval v dráze, již nastoupil svou dizertační prací, a publikoval řadu původních studií.“³ — Tento pól aktivit nyní připomíná obsáhlý výbor „*I do daleka vede cesta... Vybrané studie z literární komparatistiky a moderní německé literatury*“, edičně připravený Čermákovými dětmi Petrem Čermákem, Kristinou Hellerovou a Janem Čermákem, jež vydala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. Fundovanou předmluvu napsal Jiří Pelán.

Pohled do osobní bibliografie, která je k výboru připojena (s. 535–555),⁴ potvrzuje značnou nárazovost Čermákovy publikační činnosti. Kromě zmíněných šedesátých let přibývaly položky vydatněji až po ukončení působení v Odeonu. V obou obdobích na tom měly největší podíl práce o Franzi Kafkovi, jemuž se Čermák začal soustavně věnovat v souvislosti s liblickou konferencí roku 1963. Ke statím o nejslavnějším

---

1 Čermákův stručný životopis přináší úvodní studie Jiřího Pelána (s. 7–18, zejm. s. 7–11).

2 V souboru rozhovorů s „nejstarší generac[i] našich překladatelů“ *Slovo za slovem* se rozsáhlé interview s Čermákem příznačně věnuje takřka výhradně práci redaktora, resp. šéfredaktora, vyjednávacím strategiím při schvalování edičního plánu, pokrývání zakázaných překladatelů apod., na vlastní překladatelskou praxi, která je stěžejním tématem ostatních rozhovorů, míří jen jedna obecná otázka týkající se překládání díla Franze Kafky (srov. Rubáš, Stanislav (ed.): *Slovo za slovem. S překladateli o překládání*. Academia, Praha 2012, s. 21–39).

3 Pelán, Jiří: Ve službě literatuře, cit., s. 9.

4 Bohužel se jedná pouze o výběrovou bibliografii. Zároveň však chybí vysvětlení, podle jakého klíče byl výběr proveden.

pražském německojazyčném spisovateli, které šly ruku v ruce s činností editorskou a překladatelskou, se přidružil zájem o Franze Werfela a jeho pražské přátele. Vznik ostatních prací většinou souvisel s potřebami nakladatelství. Jednalo se o předmluvy či doslovy k aktuálně vydávaným titulům, případně recenze knižních novinek. Zde zaujme šíře Čermákova záběru. Svými doslovy doprovodil edice Zikmunda Wintera, z francouzské literatury Moliéra, Racina, Stendhala, ale i autora moderních románů Jeana Cayrola, obdobně v literatuře německého jazyka komentoval výbor z rané lyriky Huga von Hofmannsthal i díla poválečných autorů Wolfganga Borcherta nebo Manfreda Gregora. V těchto pracích Čermák široce uplatnil školení z komparatistického semináře Václava Černého (kromě komparatistiky vystudoval ještě bohemistiku a romanistiku).

Právě studiím ze světové literatury a studiím komparatistickým editoři věnovali první oddíl knihy. Zařadili do něj celkem dvanáct textů, jejichž vyvrcholením je vzpomínková stať o Václavu Černém, s nímž se Čermák stýkal i mimo seminář a rovněž v období po Černého nuceném odchodu z fakulty. Druhý oddíl nazvaný *Česko-německé literární a kulturní vztahy* shrnuje jedenáct studií, tematicky ukotvených převážně kolem kruhu přátel Franze Werfela a zprostředkovatelů české a německé kultury v meziválečném období. Zatímco texty v prvním oddílu — nepočítáme-li vzpomínku na Černého — vznikly již v rozmezí let 1949–1979, zde se, až na doprovodnou studii z výboru prací Vojtěcha Jiráta *Portréty a studie* z roku 1978, jedná o texty napsané v letech 1996–2012. Konečně třetí oddíl (jenž však zaujímá celou druhou polovinu publikace) tvoří čtyřicet statí věnovaných Čermákovu tématu takřka celoživotnímu — Franzi Kafkovi. Studie, které byly v originále napsány v německém jazyce, přeložil autor do češtiny.

První, komparatistický oddíl se neodlišuje od zbylých částí pouze vyšším průměrným stářím zastoupených textů, ale i dominantním zastoupením žánru doslovu (těch je celkem osm, do kafkovského oddílu jsou zařazeny další dva). Po nedávné edici odeonských doslovů Kurta Krolopa a Jiřího Stromšíka⁵ a významném zastoupení tohoto žánru ve výboru z díla Růženy Grebeníčkové⁶ se tak čtenář může seznámit s dalšími kvalitními ukázkami tohoto žánru, silně zprofanovaného po roce 1948, kdy příliš často sloužil místo interpretace naprosté dezinterpretaci díla. Čermákovu budiž připisáno ke cti, že ani na počátku kariéry v raných padesátých letech nepodleh — na rozdíl např. od zmíněné Grebeníčkové — marxistickému dogmatickému pojmosloví.⁷

5 Krolop, Kurt — Stromšík, Jiří: *Eseje o německé romantice*. Pavel Mervart, Červený Kostelec 2013.

6 Grebeníčková, Růžena: *O literatuře výpravné*, ed. Michael Špirit. Institut pro studium literatury — Torst, Praha 2015. Např. v germanistickém oddílu tohoto výboru byla z osmnácti textů celá polovina původně otištěna jako předmluva či doslov.

7 To však neznamená, že tyto texty nejsou ovlivněny dobou svého vzniku. Vůbec nejstarší Čermákovu předmluvu k Wintrově *Rozině sebranci* (do výboru zařazena nebyla) otevírá evidentně obranný odkaz na recenzi Zdeňka Nejedlého — ovšem z roku 1907. Dosti věcný rozbor Wintrova díla je proložen několikerým apologetickým zdůrazněním autorova realismu i dosti tendenčním výkladem sporů mezi panovníkem, šlechtou a měšťany v 16. století (Čermák, Josef: Zikmund Winter. In: Z. Winter: *Rozina sebranec*. Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Praha 1953, s. 7–31).

Z textů předmluv, respektive doslovů zařazených do výboru je nejproblematictější studie věnovaná Prosperu Mériméovi, v níž se Čermák snaží vyrovnat se spisovatelovým angažmá za vlády Napoleona III. Všechny zvraty v Mériméově životopise se snaží vysvětlit poněkud přehnanou psychologizací jako důsledek autorova skepticismu (studie sama se jmenuje *Tragédie skeptika*). Druhá část textu naopak ukazuje sílu Čermáka coby encyklopedicky vybaveného komparatisty. Mériméovo dílo ve velice hutném výkladu zasazuje do kontextu španělské a ruské kultury, v nichž hledal inspiraci. Bez zajímavosti není ani odkaz na Mériméův mystifikační „překlad“ údajně jihoslovanské epiky *Guzla*, kterému ve své době uvěřili Mickiewicz a Puškin. O čtyřicet pět let později Čermák tuto pasáž zakomponoval do typologie mystifikací v monografii věnované mystifikačním vzpomínkám Michala Mareše a Gustava Janoucha na Franze Kafku.⁸

Pozornost si zaslouží i vůbec nejstarší text výboru, studie *Rybrcou, duch krkonošských hor*, otištěná v *Českém lidu* již roku 1949. Rovněž zde se v apriorním despektu vůči „[ú]dobí německého baroka, doby kulturně velmi pokleslé“ (s. 30), zrcadlí doba vzniku textu, avšak hlavní cena studie, kterou poměrně bohaté bádání o Krakonošovi zcela opominulo,⁹ tkví v heraldickém rozboru nejstaršího vyobrazení krkonošského pána na mapě Martina Helwiga z roku 1561. Čermák zde prokazuje bezpečnou znalost antické a středověké symboliky, v úvahách o původu krkonošovské látky, v níž spatřuje „velkolepý majestát horské přírody“, se odvolává na líčení přírody u Seneky (s. 22–23).

Tyto studie nejvíce naplňují Černého ideál komparatistiky, jak jej Čermák zpětně formuloval, „jako samostatný, historicky, po vertikální ose koncipovaný studijní obor, který by tvořil jakousi nadstavbu jednotlivých národních literatur, a to s jejich veškerou aparaturou, jako je teorie a estetika literatury, poetika, obecné a kulturní dějiny, dějiny umění a filozofického myšlení anebo překladatelství a k literatuře zaměřené studium jazyka“ (s. 114). Čermák zde tíhne ke genologii, „Stoffgeschichte“, zasazuje dílo a autora do širokého kontextu světové literatury, přičemž jej zajímá i recepce a „druhý život“ látky.

Jiří Pelán při pokusu definovat Čermákova metodologická východiska konstatoval, že i přes šíři uplatněných hledisek „[j]sou vždy vázána na text — nejdou nad něj a nejdou proti němu. [...] Ať už jde o syntetické charakteristiky nebo minuciózní heuristické rešerše, nejsou exhibicí interpretačního důvtipu, ale korektní službou traktovaným autorům“ (s. 18). Právě minuciózní heuristické rešerše tvoří jádro germanobohemistického a kafkologického oddílu. Na základě pečlivého studia doposud neznámých pramenů Čermák zevrubně rekonstruoval aktivity přátel Franze Werfela kolem Willyho Haase či jazykovou situaci v Kafkově rodině, včetně otázky, do jaké míry Kafka ovládal češtinu. Kafkovskými studii se vine jako červená nit úporná snaha očistit na základě hodnověrných pramenů Kafkovu biografii od mystifikací a polopравd.

⁸ Čermák, Josef: *Franz Kafka: výmysly a mystifikace*. Gutenberg, Praha 2005, s. 5–17.

⁹ Odkaz na Čermákovu studii schází i v jinak materiálově bohatých monografiích Jaromíra Jecha a Evy Koudelkové, srov. Jech, Jaromír: *Krkonoš. Vyprávění o vládci Krkonošských hor od nejstarších časů až po dnešek*. Plot, Praha 2008; Koudelková, Eva: *Krkonoš v literatuře. Kapitoly k literárnímu ztvárnění látky o Krakonošovi*. Bor, Liberec 2006.

Tato orientace na „badatelskou mikrologii“ (s. 492) Čermáka řadí po bok autorů jako Hartmut Binder, Anthony Northey, částečně též Kurt Krolp (Čermák díla všech jmenovaných cituje často a s uznáním), jejichž práce se zakládají na detailním shromažďování (nejen) kafkovských fakt, které se stávají předmětem minuciózní filologické analýzy. Naopak se značnou ostražitostí hledí na interpretačně a teoreticky zaměřené práce, které své teze zakládají na dosti volném a leckdy nepřesném čtení Kafkových textů.¹⁰ Čermákovi lze přičíst k dobru, že zjištěné informace poctivě skládá dohromady a nesnaží se jejich význam příliš nadhodnocovat. Ve studii zaměřené na Kafkovo glosování zhlédnutých divadelních her se tak vymezuje proti pokusu Evelyn Torton Beckové nalézt souvislost mezi návštěvami her v jidiš a povídkou *Ortel* (*Das Urteil*) (s. 522).

Jistě riziko tohoto přístupu pojmenoval již Max Brod, když ironicky varoval před neopozitivistickým shromažďováním „dat narození prastrýců z otcovy strany a dat narození Kafkových strýců“.¹¹ Čermák připouští, že „samoučelné shromažďování faktů jistě daleko nevede, avšak pevná faktografická základna je nutným a skoro samozřejmým předpokladem každého zkoumání na vyšších úrovních, vedoucího pak k potenciálnímu odhalení geneze a smyslu díla. U autora tak ze všech stran prozkoumaného, jako je Kafka, má navíc každý nově zjištěný fakt šanci, že mu v husté síti dosavadních poznatků ještě přibude na významu.“ A v neposlední řadě „[o]bjevení zdánlivě i zcela drobného faktu nadto někdy definitivně vyvrací leckterou příliš odvažnou interpretaci nebo hypotézu, o čemž lze právě u Kafky uvést zajímavé doklady“ (s. 492). Ostatně realizací této premisy je výběr z podstatné části zaplněn.

Při pročítání výběru se však nelze ubránit poměrně početným a závažným výhradám, které však spíše než na autora míří na editory svazku. Ti zaujali dosti defenzivní strategii, do jednotlivých textů až na sjednocení pravopisu nezasahovali a pouze v poznámce uvedli odkaz na původní vydání. Jejich největším přínosem tak je Čermákova bibliografie, nikoli však úplná, nýbrž pouze výběrová. Pro čtenáře, který výběr nestuduje in continuo, by bylo jistě užitečné upravit Čermákovy původní odkazy na své další studie a odkázat — pokud jsou ve výběru zastoupeny — na příslušnou stránku.¹²

Z porovnání obsahu výběru s bibliografií je zřejmé, že se jedná o výběr vskutku vyčerpávající. Pomineme-li různojazyčné variace týchž textů, nezůstalo opomenuto mnoho položek.¹³ Vzhledem k poměrně úzkému a jasně vymezenému okruhu germa-

10 Z poslední doby srov. např. kritiku vlivného konceptu „menšinové literatury“ („littérature mineure“) Gillesse Deleuze a Félixu Guattariho (Weinberg, Manfred: Übersetzen in mehrsprachigen Regionen — am Beispiel der Böhmisches Länder. In: Schamma Schahadat — Štěpán Zbytovský (eds.): *Übersetzungslandschaften. Themen und Akteure der Literaturübersetzung in Ost- und Mitteleuropa*. transcript Verlag, Bielefeld, s. 41–54, zejm. s. 44–45; podrobněji Weinberg, Manfred: Kleine Literaturen — transnational. In: Doerte Bischoff — Susanne Komfort-Hein (eds.): *Handbuch Literatur & Transnationalität*. de Gruyter, Berlin [v tisku].

11 Brod, Max: *Pražský kruh*. Akropolis, Praha 1993, s. 99.

12 Takovýto odkaz se objevuje pouze jednou ve studii *Český překlad Kafkova románu Nezvěstný*, a to jenom proto, že Čermák odkazuje na svou stať, která nebyla v době napsání této studie dosud vydána (s. 508).

13 Reprezentativněji snad mohly být zastoupeny práce odvozené z Čermákovy dizertace o gotickém (černém) románu. Jednalo se o téma, které výrazně předběhlo zájem o triviál-

nobohemistických témat, jimiž se Čermák zabývá, to má za následek zákonité variování a řetězení týchž myšlenek. Ve spojení s autorovou heuristickou metodou se ve studiích opakují i stejné — často velice rozsáhlé — citáty z primárních zdrojů. Například úvodní stránky (s. 367–370) studie *Recepce Franze Kafky v Čechách (1913–1967)* přejímají v lehce hutnější podobě rovněž úvodní pasáže (s. 219–223) ze stati *František Langer jako prostředník mezi českou a německou kulturou*. Obdobně studie *Český překlad Kafkova románu Nezvěstný*, jinak velice inspirativní rozbor překladů první kapitoly románového fragmentu od Mileny Jesenské, Dagmar Eisnerové a konečně Čermáka samotného, otevírá více jak pětistránková pasáž o mezích Kafkovy znalosti češtiny (s. 508–513), obsahově takřka totožná se studií *Starosti Franze Kafky s češtinou* (s. 503–507). Kafkův dopis Jesenské, v němž komentuje její překlad, je citován čtyřikrát, na třech různých místech je pak rozebírána korespondence Staši Jílovské-Procházkové, jež nabídla tento převod staroříšskému Josefu Florianovi.

Lze tak litovat, že Čermák do studií nezasáhl a buď je nezkrátil vyškrtnutím opakujících se pasáží, nebo nespojil do podoby jakýchsi „malých monografií“. Stati, ač formálně neděleny, se ve většině případů rozbíhají do několika relativně uzavřených celků, které mohou být bez větších zásahů do celku přesouvány jako stavebnice. Takovýto postup by kromě odstranění mnohačetného opakování umožnil doplnit text o doplňující informace z nezařazených studií. Kupříkladu ve výboru neotištěný text Čermákovy přednášky *Ze zákulisí prvních přednášek Karla Krause v Praze* vychází z rozsáhlé studie *Mladá léta v Praze. Přátelé mladého Franze Werfela* (s. 161–193), avšak nad její rámec přináší podrobné informace o reflexi Krausovy první pražské přednášky z prosince 1910 na stránkách pražských německojazyčných periodik.¹⁴

Škoda tím spíše, že při kontinuální četbě se ukáže jistá nekonzistentnost mezi tematicky příbuznými texty, které si navzájem protirečí, a to jak v pasážích heuristických, tak interpretačních. Jedno z Čermákových klíčových témat, míra Kafkových znalostí češtiny, je (nepřekvapivě) zmiňována na několika místech. Chronologicky nejstarší studie z roku 1989 *Český překlad Kafkova románu Nezvěstný* je polemikou s názory o Kafkově dokonalé znalosti jazyka. Čermák na základě značného množství pramenů představuje Kafku jako člověka, který češtinu ovládá, dokonce k ní má specifický citový vztah, ovšem nedokáže rozlišovat stylistické roviny či jemné sémantické nuance a jeho česky psané texty jsou silně ovlivněny německou syntaxí (s. 508–511). Následujícího roku tyto teze v hutnější podobě v podstatě zopakoval ve stati *Starosti Franze Kafky s češtinou* (s. 503–507). Jenomže uplynul další rok a v textu

---

ní literaturu a popkulturu v literární vědě. Ve výboru je zastoupeno přehledovou studií *Na okraj černého románu* (s. 51–58). Bohužel nezařazena zůstala rozsáhlá studie *Zapomenutý tisk Ludvíka Štastného a jeho místo v obrozenské próze*, která zasazuje tiskařskou produkci raného obrození do evropského kontextu literatury orientované na lidového čtenáře. Srov. Čermák, Josef: *Zapomenutý tisk Ludvíka Štastného a jeho místo v obrozenské próze*. In: Božena Šimáčková (ed.): *Ročenka Universitní knihovny v Praze 1959*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1961, s. 75–105.

¹⁴ Srov. Čermák, Josef: *Ze zákulisí prvních přednášek Karla Krause v Praze*. In: Ivo Navrátil (ed.): *Karl Kraus: jičínský rodák a světoobčan / in Jičín geboren, in der Welt zu Hause*. Sborník referátů z mezinárodní konference konané ve dnech 21.–23. dubna 2004 v Jičíně. Státní okresní archiv, Semily 2004, s. 262–273, zvl. s. 268–271.

Zmařená příležitost. K neuskutečněnému českému vydání Sebraných spisů Franze Kafky nad Kafkovými dopisy Mileně Jesenské náhle dokládá, jak „[z] nemnoha dochovaných kurtoazně formulovaných kritických připomínek vysvítá jeho pozoruhodná znalost češtiny i to, jak mu byl tento jazyk blízký, jak ho prožíval“ (s. 387). A nakonec v článku *Jazykový mišmaš v Kafkově rodině*, věnovanému jinak jazykové kompetenci Kafkova otce, se pro změnu objevuje snaha Kafkovu znalost češtiny ještě více umenšit. Zmíněny tak zde nejsou Kafkova úvahy o češtině v dopisech Jesenské, zato nechybí upozornění, že část úřední korespondence během Kafkova působení v pojišťovně byla opsána podle předloh, případně vznikla s pomocí švagra. Čermák si tím buduje můstek ke svému dalšímu oblíbenému tématu, a sice polemice s levicovou interpretací Kafky, která hledala jeho spojení s (jazykově) českými anarchisty (s. 297).

Na počátku této snahy vytvořit obraz Kafky „milující[ho] vykořisťované a nemilosrdně tepající[ho] bohatce formou velmi složitou, ale i dojímavou“¹⁵ stály tendenční nekrology uveřejněné v komunistickém tisku, jednak v *Rudém právu*, jednak v *Komunistické revue*. Pouze ve studii *Recepce Franze Kafky v Čechách (1913–1963)* z roku 2000 (s. 373) ovšem Čermák správně uvádí jako autora textu v *Rudém právu* Jana Grmelu (chybně podepsaného Grinela), jenž pro nedělní přílohu *Dělnická besídka* připravil překlad Kafkovy povídky *Zpráva pro akademii* (*Ein Bericht für die Akademie*). Stručná (a nepřesná) charakteristika Kafky doplňovala dokončení povídky.¹⁶ Na dalších třech místech, konkrétně ve studiích *Zmařená příležitost. K neuskutečněnému českému vydání Sebraných spisů Franze Kafky* z roku 1991 (s. 388), ale i *Kafkovské legendy I. Část. Franz Kafka a pražští anarchisté* (s. 429) a *Franz Kafka uprostřed knih (k první ilustraci Kafkova díla)* (s. 452) z let 2003, respektive 2005 uvádí jako autora obou textů S. K. Neumanna, který přitom napsal pouze noticku do *Komunistické revue*, již tehdy redigoval. Čermák navíc chybně určil chronologii obou nekrologů. Zatímco Grmelova zpráva vyšla již 24. srpna, Neumannův text až 15. září. *Komunistická revue* měla sice delší periodicitu, ovšem její předchozí číslo (dvojčíslo 14–15) vyšlo až prvního září, lze tedy takřka s jistotou tvrdit, že právě Grmelův text v *Rudém právu* přiměl Neumanna k vlastní zmínce. Oba texty opakují stejné myšlenky a dopouštějí se týchž věcných omylů, není to však Grmela, kdo by byl závislý na Neumannovi, nýbrž naopak Neumann de facto opisuje Grmelu. Tento omyl, převzatý i dalšími badateli,¹⁷ poněkud zarazí, vezmeme-li v potaz, že Čermák svůj přístup zakládá právě na přesné a fundované faktografii.

Nelze se tak ubránit pocitu, že editoři mohli být při výběrů textů přísnější a některé studie, které obsahují nepřesné a zastaralé údaje vyřadit, tím spíše, že hlavním přínosem těchto statí by měla být právě spolehlivá pramenná základna. Nejvýrazněji je to patrné v již zmiňované studii *Zmařená příležitost. K neuskutečněnému českému vydání Sebraných spisů Franze Kafky*. Kromě nekritické chvály Kafkovy češtiny a nepřesného připsání nekrologu S. K. Neumannovi se zde objevuje i domněnka, že vydávání Kafkových textů u Josefa Florianiana na sklonku dvacátých let inicioval Gustav Janouch (s. 390). Čermák přitom toto tvrzení revidoval v rovněž již mnohokrát citované stati *Recepce Franze Kafky v Čechách (1913–1963)*, v níž upozornil na zprostřed-

15 N. [S. K. Neumann]: Kulturní kronika. *Komunistická revue* 1, 1924, č. 16 (15. 9.), s. 479.

16 Srov. Kafka, Franz: *Zpráva pro akademii*. *Rudé právo* 5. *Dělnická besídka*, 1924, č. 194 (17. 8.), s. 1–2 a č. 200 (24. 8.), s. 1, přel. Jan Grinela [= Jan Grmela].

17 Srov. Nekula, Marek: *Franz Kafka and his Prague Contexts*. Karolinum, Praha 2016, s. 184.

kovatelskou roli Staši Jílovské, která Florianovi nabízela již roku 1919 překlad prózy *Topič (Der Heizer)* od Mileny Jesenské (s. 372). Působí až ironicky, že se tyto dvě studie ve výboru ocitly v bezprostředním sousedství...

Poslední připomínka se pak týká způsobu, jakým Čermák nahlíží na českoněmeckou (deutschböhmisches) literaturu a kulturu. Hlavní přínos Čermákových germanobohemistických prací jistě tkví (byť s určitými výhradami) v heuristické práci. Problém však nastává, jakmile jsou výsledky mikroanalýzy zasazovány do širšího kontextu. Ač Jiří Pelán v předmluvě tvrdí, že „Čermák ve skutečnosti nevychází z žádných obecných tezí (a ani o ně nestojí), a právě proto dokáže zahlédnout česko-německé vztahy nezkresleně, v jejich nesnadné dynamice“ (s. 15), při četbě jednotlivých studií se vyjevuje značná (byť nepřiznaná) závislost na konceptu trojího ghetta vytvořeném Pavlem Eisnerem a v šedesátých letech dále rozpracovaném Eduardem Goldstückerem. Eisner zdůraznil výlučné postavení pražských německojazyčných spisovatelů, kteří žili izolováni jako Židé mezi křesťany, Němci mezi Čechy a movití měšťané mezi nižšími společenskými vrstvami. Goldstücker k tomuto modelu doplnil dobově politicky podmíněný protiklad homogenní, humanisticky orientované pražské německé literatury a nacionálně vyhoceného „sudetoněmeckého“ písemnictví.¹⁸

Čermák tak v kapitolách věnovaných aktivitám pražských německojazyčných studentů opakovaně načrtává dějiny pražské univerzity a nejstaršího zdejšího německého studentského spolku Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag na konci století jako střet mezi „svobodomyšlným, v tradici liberalismu pokračujícím němečtím“ původem pražských studentů (s. 139) a „šovinistickým, všenněmecky (*alldeutsch*), *völkisch* a antisemitsky zaměřeným nacionalismem, jehož nositeli se stali hlavně studenti z německého pohraničí“ (s. 147). V poněkud zjednodušujícím obraze homogenní „liberální německo-židovské Prah[y]“ není postihnuta vnitřní dynamika, stratifikace konfesních a sociálních skupin, křesťanů a Židů, asimilantů a sionistů.

V duchu velice úzce vymezeného konceptu pražské německé literatury opomíjí autory předrillkovských generací a konstatuje uzavřenost české a německé společnosti: „Dnes se svou počínající evropskou optikou těžko chápeme, jak česká Praha tehdy mohla tak dlouho slepě chodit kolem fenoménu zvaného pražská německá literatura, nevidět Kafku nebo Rilka. A jak německá Praha mohla nevzít na vědomí tolik českých autorů, když s nimi dýchala jeden vzduch“ (s. 152). Vůli k prostředkování mezi oběma nacionálními a jazykovými tábory spatřuje až u současníků Franze Werfela, „většinou kolem roku 1890 narozených básníků, spisovatelů, překladatelů, výtvarných umělců a uměnovědců“ (s. 206). Zcela opomenuty tak zůstávají prostředkovatelské aktivity Oskara Wienera či raného Arnošta Krause ze sklonku 19. století.¹⁹

18 Ke kritickému zhodnocení těchto konceptů srov. Krappman, Jörg — Weinberg, Manfred: *Die deutsche Literatur Prags, Böhmens, Mährens und Sudetenschlesiens jenseits von Liblice. Mit Anmerkungen zu Franz Kafka als Autor einer Regionalliteratur*. In: Peter Becher — Jozo Džambo — Anna Knechtel (eds.): *Prag — Provinz. Wechselwirkungen und Gegensätze in der deutschsprachigen Regionalliteratur Böhmens, Mährens und Sudetenschlesiens*. Arco, Wuppertal 2014, s. 17–52, zde s. 33–36.

19 Zevrubný pohled na česko-německé kulturní styky od osmdesátých let 19. století, včetně aktivit pražských prostředkovatelů, podává Merhautová, Lucie: *Paralely a průniky. Česká literatura v časopisech německé moderny (1880–1910)*. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2016.

K tomu již pouze stručně doplníme leckdy nepřesné a zkratkovité formulace při prezentování historického kontextu. Snahy o česko-rakouské vyrovnání vysvětluje Čermák slovy: „Až do dvacátého století trvaly tyto snahy českých politiků v pražském zemském sněmu i ve vídeňském sněmu říšském. Zůstaly však bezúspěšné, jen Morava dosáhla roku 1905 jistého vyrovnání s Vídní“ (s. 133). Na rozdíl od Berlína se přitom ve Vídni nescházel říšský sněm, nýbrž říšská rada a moravské vyrovnání (známé též jako moravský pakt) se netýkalo vztahů Moravy s Vídní, nýbrž řešilo poměr mezi Čechy a Němci v rámci historického markrabství moravského.²⁰ Doslova sbírkou historických mýtů a stereotypů je pak charakteristika Ferdinanda V. Dobrotivého: „Poslední za českého krále korunovaný císař Ferdinand V., který musel pro slaboduchost abdikovat, žil sice v zimě v Čechách, ale spíš jako komický objekt pražských promenád“ (s. 129).²¹

Knižní výběr z celoživotního vědeckého díla lze považovat za jakýsi druh petrifikace. Tvorba by zde měla být zachycena nejen v co nejširším záběru, ale také v reprezentativním průřezu, který by obsáhl položky klíčové, nadčasové, a tedy aktuální, a naopak rezignoval na práce časové, jež byly vyvolány potřebou v určitém historickém kontextu anebo byly dalším bádáním překonány, a současnému čtenáři tak nemají již mnoho co přinést (hlubšího zájemce o vývoj uvažování daného vědce či obsah a rozsah bádání o určitém tématu v určité době by pak nasměrovala spolehlivá a pokud možno úplná bibliografie ad fontes). Pokud by byl výběr Čermákových studií proveden přísněji s ohledem na tato kritéria a výsledkem byla kniha třeba o více jak třetinu útlejší, pak by bylo možné její vydání jediné přivítat jako inspirativní příspěvek k české komparatistice a germanobohemistickému bádání. V podobě, v jaké byla vydána, se však při její četbě nelze ubránit jistým rozpakům...

AD:

Josef Čermák: *„I do daleka vede cesta...“ Vybrané studie z literární komparatistiky a moderní německé literatury*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2017. 576 s.

20 Srov. Urbanitsch, Peter: Die nationalen Ausgleichsversuche in den Ländern Cisleithaniens in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg — Gemeinsamkeiten und Unterschiede. In: Lukáš Fasora — Jiří Hanuš — Jiří Malíř (eds.): *Moravské vyrovnání z roku 1905. Možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě. Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10. — 11. listopadu 2005 v Brně*. Matice moravská, Brno 2006, s. 43–58.

21 K zhodnocení vztahu české (a pražské) společnosti k Ferdinandovi po roce 1848 srov. Rak, Jiří: *Zachovej nám, Hospodine. Češi v Rakouském císařství 1804–1918*. Havran, Praha 2013, s. 187–190.